FHM 4899 Hasselager Alle

Matr. nr. 29c, 30k Viby by, Viby og 2b, Hasselager by, Kolt

KUAS jour. nr. 2122-1908

Bygherrerapport

Prøvegravning af 16 ha stort område i forbindelse med udarbejdelse af lokalplan.

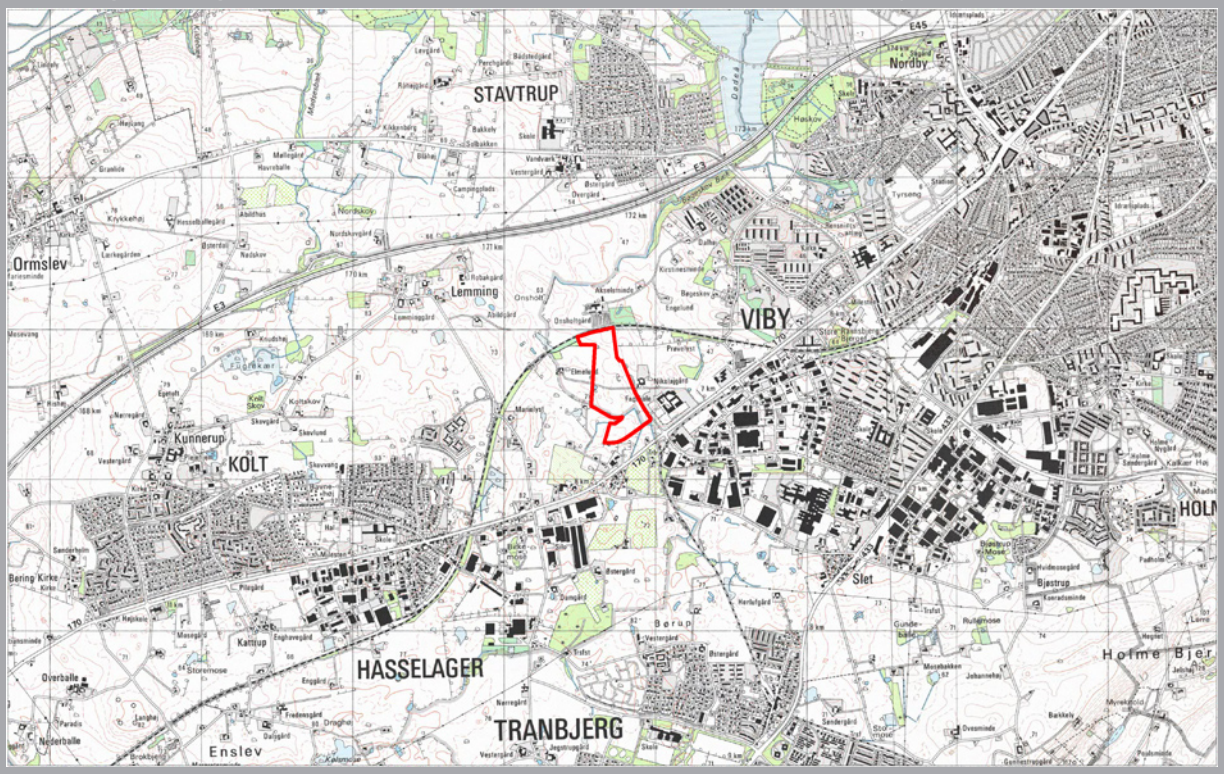

Fig. 1. Det prøvegravede areal ved Hasselager sydvest for Århus (Baggrundskort: 4_cm kort 1314 IV NV & SV).

Resumé: Ved prøvegravningen blev der gjort fund af gruber, stolpehuller og spor efter jernproduktion i form af jernslagger og 3 jernudvindingsovne af Skovmarks-typen fra perioden 200 f. Kr.-200 e. Kr., dvs. sen før-romersk og ældre romersk jernalder. På baggund af undersøgelsens resultater er der udpeget 3 område med et samlet areal på ca. 0,67 ha der enten friholdes for anlægsarbejde eller udgraves inden anlægsarbej-det påbegyndes.

Moesgård Museum

FHM 4899 Hasselager Alle - Genvejen

Bygherrerapport og beretning

Indhold

Indledning. 1
Landskab og fortidsminder. 2
Undersøgelsens metode og forløb. 2
Redegørelse for undersøgelsens resultater, samt konklusion. 4
Bilag 1: Plan_Jernudvindingsovne 1:1000
Bilag 2: Oversigtsplan 1:2000

Arkivalske oplysninger: FHM jour.nr: 4899, Stednavn: Hasselager Alle. Kolt sogn, Ning herred, Århus Amt. Stednr. 150404.
KUAS jour.nr. 2122-1908

Indledning.

På anmodning fra Århus Kommune har Moesgård Museum i perioden 14. april til 20. maj 2008 gennemført en prøvegravning på et ca.16,5 ha stort areal ved Hasselager (se fig.1 på forsiden). Arealet er omfattet af Århus Kommunes lokalplan nr. 846: *Erhvervsområde ved Hasselager-Kolt*.

Formålet med prøvegravningen var at afklare om der var væsentlige arkæolgiske fortidslevn på arealet. På den sydligste del af arealet var der registreret en, muligvis to formodede overpløjede rundhøje (sb.nr. 150404-68), se fig. 2. Den arkæologiske forundersøgelse skulle derfor også afklarer hvorvidt der var tale om en eller to overpløjede høje.

Forud for prøvegravningen forelå der et budget godkendt af KUAS og bygherre på 349.155,87 kr. Korrespondancen i sagen er primært foretaget mellem museumsinspektør Poul Nissen og ingeniør Manfred Komac, Århus Kommune, Teknik og Miljø. Planlægning og Byggeri-Byplanafd. Kalkværksvej 10. 8100 Århus C. Originaldokumentation og fund opbevares på Moesgård.

Fig. 2. Det prøvegravede areal set fra sydøst i fugleperspektiv med de i teksten nævnte sb.nr. vist. I baggrunden ses Årslev Engsø og Brabrandsøen. © Google Earth/COWI

Landskab og fortidsminder.

Landskabet omkring ved Hasselager må betegnes som et småbakket morænelandskab med mange små, tætliggende dødishuller, der både ligger synlige som fugtige lavninger, og som mindre tørve- og gytjeforekomster helt skjult under overfladen.

Undersøgelsesområdet afgrænses mod nord af jernbanen og mod øst af Hasselager Centervej. Mod syd danner Hasselager Allé grænsen. Vest for undersøgelsesområdet er der endnu åbne marker med fugtige lavninger men det er planen at dette område også indlemmes i lokalplansområdet.

Der er fund fra flere tidsperioder der vidner om menneskets bosættelse, begravelser og andre aktiviteter i lokalområdet. Vest for området er der flere steder fundet bosættelsesspor fra yngre bronzealder og tidlig jernalder (900-300 f. Kr.)(sb.nr. 83-85), mens der øst for er registreret to bopladsfund fra bondestenalderen (sb.nr. 37-38), se fig. 2.

Undersøgelsens metode og forløb.

Prøvegravningen foregik ved at det øverste muldlag blev gravet af i 3 m brede søgegrøfter med en gravemaskine påmonteret en 2 m bred rabatskovl, mens en arkæolog fulgte denne med håndholdt skovl for at rense op, samt markere fyldskifter og fund m.m. Efter at grøfterne var gravet blev både de, og de markerede fyldskifter målt ind af landmåler med GPS. Disse måledata er efterfølgende transformerede om til Mapinfo-filer således, at alt plantegningsmateriale foreligger i digital form. De fleste søgegrøfter har deres længderetning tilnærmelsesvis nord-syd orienteret. Enkelte har dog en anden orientering bestemt af terrænet og topografi.

Mens prøvegravningen var i gang meddelte den tidligere ejer af jorden Knud Hansen til ansvarshavende ingeniør Manfred Komac og undertegnede, at der var fyldt råjord på en del af matrikel 29c i indtil flere meters tykkelse. Råjorden stammede fra anlæggelsen af regnvandsbassinet i lokalplansområdets sydøstligste hjørne. På grund af den formodede relativt store tykkelse af dette opfyldslag, besluttede undertegnede arkæolog i samråd med kommunens ingeniør, at afgrænse dette lags udstrækning uden at grave igennem det. Der blev udarbejdet et kort med den skønnede udbredelse af dette lag som blev sendt til Manfred Komac. Området umiddelbart nord for regnvandsbassinet syntes også meget omrodet i forbindelse med dets etablering (særskilt plan over opfyldslagets udbredelse er fremsendt til ing. Manfred Komac).

Fig.3 Den sydlige braklagte del af undersøgelsesområdet, set fra sydvest. Foto PN

Enkelte arkæologiske anlæg blev partielt udgravet. Dette blev primært gjort for at finde daterende materiale og vurdere deres bevaringstilstand. Der blev foretaget udvidelser af søgegrøften omkring udvalgte anlæg for at se om der knyttede sig yderligere arkæologiske anlæg til disse. Disse udvidelser blev især foretaget på arealets nordligste del da bygherre ønskede en hurtig afklaring på om der skulle foretages yderligere arkæologiske udgravninger på denne matrikel.

Størstedelen af arealet henlå ved prøvegravningens start som stubmark fra sidste år. Den sydligste mark (matr.nr. 2b) lå dog brak med høj græsvækst (fig.3). Undergrunden eller råjorden bestod overvejende af sandet ler men der var også større områder med gruset sand. Generelt var der mange store og større sten i undergrunden.

Vejret var generelt tørt og solrigt i undersøgelsesperioden men der var dog også enkelte dage med regn.

Rekonstruktion af en jernudvindingsovn af Skovmark-type. Bygget på grundlag af iagttagelser fra arkæologiske udgravninger. Nederst er vist, hvordan ovnens lufttilførsel kan tænkes at fungere ved hjælp af blæsebælge.

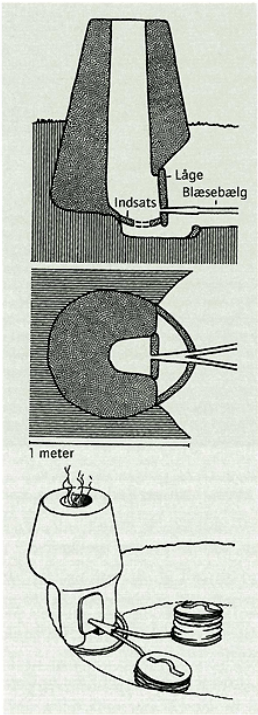

Fig. 4 Jernudvindingsovn af skovmarkstypen (efter J. Jensen 2000)

Kulturhistorisk redegørelse for undersøgelsens resultater.

Der blev fundet en del spor efter aktiviteter fra oldtiden på det prøvegravede areal. Der blev fundet en del flintafslag og nogle få flintredskaber i form af et par flintskrabere på irregulære afslag og et lille skivebor. Disse fund er dog alle løsfund, men vidner om, at der også har været en bosættelse engang i bondestenalderen på stedet. Egentlige anlægsspor som kan dateres til perioden blev ikke fundet ved prøvegravningen.

Omkring de formodede overpløjede gravhøje, Sb.nr. 150404-68 længst mod syd på det prøvegravede areal, blev der ikke fundet anlægsspor, hverken i søgegrøfterne eller udvidelserne.

De fleste af de fundne bosættelsesspor blev fundet på den nordlige del af undersøgelsesområdet. Keramikfundene fra dette område kan dateres til den senere del af ældre jernalder, nærmere betegnet perioden fra 200 f. Kr. til 200 e. Kr. Der er tale om både gruber og stolpehuller, samt spor efter jernproduktion i form af jernslagger. Der er ved prøvegravningen påvist 3(4) anlæg som kan være mulige jernudvindingsovne (se bilag 1). De synes at være af den såkaldte Skovmarkstype, som er den tidligste type af jernudvindingsovne vi kender i Danmark (se fig.4).

Sådanne tidlige ovnanlæg er sjældne, da de nemt ødelægges ved almindelig markarbejde. Ofte er der kun bevaret 15-25 cm af ovnen under pløjelaget. Selve ovnen har været placeret i en nedgravning der har haft en diameter på ca. 1 m. Ovnen har så været bygget op som en ret tyk lerkappe med en indre diameter på ca. 30 cm forneden. Da lerkappen har været så tyk, er det meste af den ubrændt, på trods at de ret høje temperaturer ved udvindingsprocessen. I siden, ud mod en

arbejdsgrube, er der flere steder fundet en stensat åbning hvor der har været en forplade af ler (Voss 1989,174).

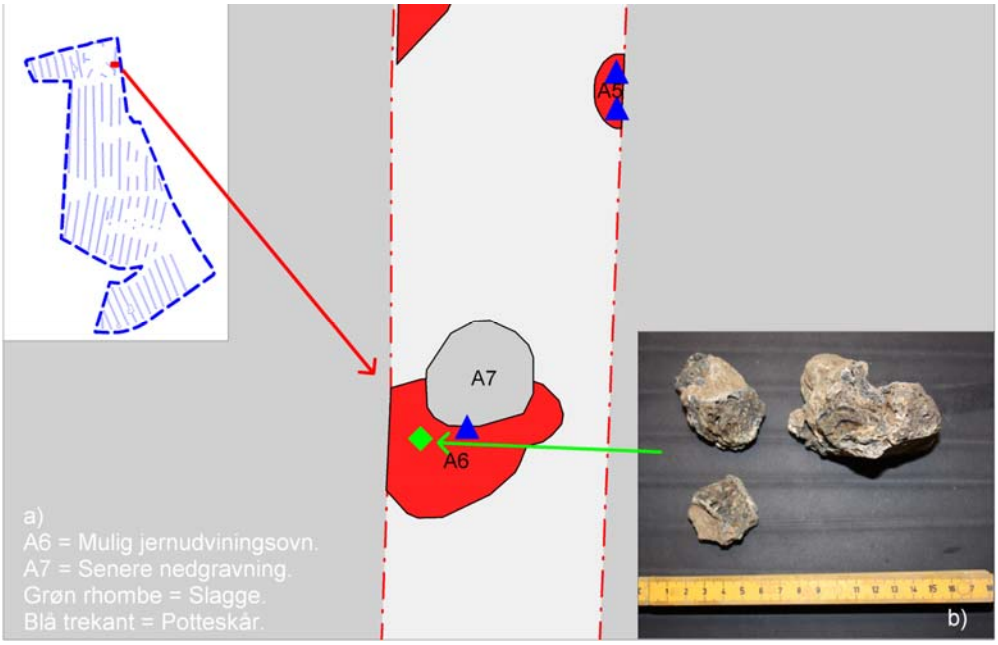

Fig. 5 Plan af den i teksten omtalte mulige jernudvindingsovn. Nederst til højre fragmenterne af slaggeklumpen der blev fundet i anlægget.

Ovnen har i modsætning til de senere ovntyper, de såkaldte skaktovne, kunnet genbruges flere gange. Den mængde jern der har kunnet udvindes ved hver enkelt brænding har været beskeden, nok kun 3-6 kg jern. Slaggefundene fra ovnen består oftest af ret små klumper af slagge spredt i arbejdsgrubens fyld.

Ovne af Skovmarkstype bliver i løbet af det første århundrede afløst af skaktovenen. De fleste lokaliteter med jernudvinding findes i Sydvestjylland men netop ovne af Skovmarkstypen er også fundet på Fyn og Sjælland. I museets ansvarsområde er der kun få lokaliteter hvor man har fundet jernudvindingsovne, og de synes alle at være af skaktovnstypen.

Et enkelt partielt undersøgt anlæg på matrikel nr. 30k, kan have været et anlæg af denne type. I fladen havde anlægget tendens til ottetals form, dog forstyrret af en senere nedgravning (se fig. 5a). I anlægget blev der fundet en slaggeklump på ca. 200g (se fig. 5b). I mulden, umiddelbart vest for anlægget, blev der desuden fundet en lille ret tung slaggeklump. Dybden på dette anlæg var netop kun ca. 15 cm. Da det anlægget ikke blev erkendt som et jernudvindingsanlæg i felten blev det ikke yderligere undersøgt og området er frigivet.

På området umiddelbar syd for ovennævnte fund, (på matrikel 29a) blev der også fundet slagge i et par anlæg (i grøft 16 og 25). Desuden blev der fundet et anlæg i grøft 15, som ud fra formen at dømme, også kan være et jernudvindingsanlæg. I forbindelse med anlægget i grøft 16 blev der udenom fundet en del små slaggefragmenter. Anlægget er gravet ned i et kulturlag af sodet jord på kanten af en lavning. I kulturlaget blev der fundet en del skår foruden de nævnte slaggefragmenter. Det sodede kulturlag der ses som en ca. 3 m bred tværgående fyldskifte i grøften ser ud til at fortsætte i grøften

umiddelbart øst for (i grøft 17). Det er endnu uafklaret hvad laget repræsenterer men synes at være opstået samtidig med jernudvindingen på lokaliteten.

Udover der her nævnte anlæg blev der som sagt også iagttaget andre anlægstyper såsom gruber og stolpehuller. Der synes altså også at have været en egentlig bebyggelse på stedet. Dette kendes da også fra andre lokaliteter, f.eks. blev der på jernalderlandsbyen ved Vorbasse fundet fire af denne ovntype. Oftest synes ovnene at have ligget i periferien af landsbyen. Det kan på nuværende tidspunkt ikke afklares ud fra prøvegravningens resultater om dette også er tilfældet på den aktuelle lokalitet. Hvis der er tale om en landsby-bebyggelse på lokaliteten ligger hovedparten af bebyggelsen formodentlig på arealet umiddelbart vest for det prøvegravede areal. Dette areal er også udpeget til at indgå i lokalplansområdet, men først i en senere fase.

På baggrund af prøvegravningens resultater **er der udpeget tre områder (se bilag 3) med et samlet areal på ca. 0,67 ha der enten friholdes for jordarbejde eller at der foretages yderligere arkæologiske udgravninger inden et eventuelt anlægsarbejde påbegyndes**. Skulle der på den resterende del af arealet dukke enestående forhistorisk eller historisk materiale op, f.eks. en grav, der kan ligge helt isoleret fra det øvrige fundmateriale, skal museet underrettes, og museet vil straks vurdere dette. En evt. udgravning vil være afsluttet indenfor 2 uger efter anmeldelse. De direkte udgifter til museets udgravninger er uden udgift for bygherre/grundejer.

Yderligere oplysninger om de arkæologiske forhold samt anmeldelse af fund skal ske til Moesgård Museum, Moesgård, 8270 Højbjerg (tlf. 89 42 11 00).

Poul Nissen, Arkæolog Cand.phil.
25/6 2008 Moesgård Museum

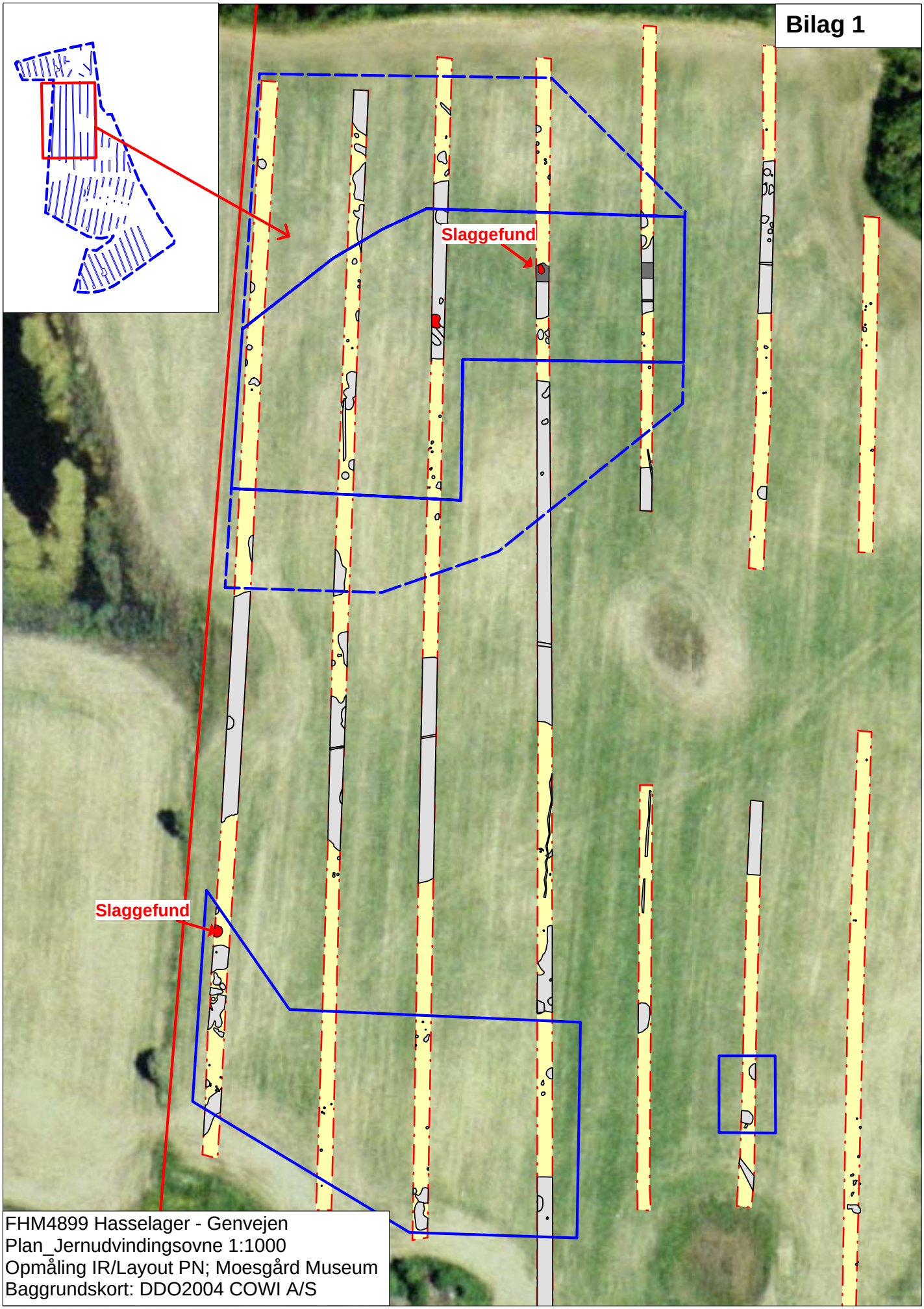

FHM4899 Hasselager - Genvejen
Plan_Jernudvindingsovne 1:1000
Opmåling IR/Layout PN; Moesgård Museum
Baggrundskort: DDO2004 COWI A/S

Bilag 2.
FHM4899 Hasselager Alle-Genvejen.
Oversigtsplan 1:2000.
Opmåling: IR/Layout PN, Moesgård Museum
Baggrundskort: DDO2004 COWI.

b)

Fund

Fundområde

Friholdelsesområder

Fyldskifter og arkæologiske anlæg

Søgegrøfter

Undersøgelsesområde